

УДК 37.015.3+159.922.7

О. Ю. Михайленко

асистент кафедри практичної психології Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54
e-mail: jnsoshina@mail.ru

РОЛЬОВА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Аналіз наукових праць свідчить, що проблема людини, її сутності та ролі — одна з ключових питань філософії. Екзистенціалізм, чи філософія існування, є одним із напрямків сучасної філософії. Людське буття, згідно з екзистенціалістами, не є деякою об'єктивною реальністю, що розглядається у відриві від суб'єкта цієї реальності. Рольова структура особистості майбутнього практичного психолога, згідно філософських ідей екзистенціалізму, буде залежати від певного індивіда, який згідно власних уподобань та переконань буде приміряти на себе ті чи інша соціальні ролі. Слід зауважити, що набір соціальних ролей буде тим ширший, чим більший індивідуальний досвід кожного окремого майбутнього практичного психолога..

Ключові слова: особистість, екзистенціал, буття, суспільство, роль.

Трансформації, які відбуваються у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства, вимагають від особистості швидкого реагування, уміння діяти в умовах, що змінюються. Оскільки перед людиною постають різноманітні ситуації, які потребують вирішення, все більшого значення набувають особистісні якості людини, які дають їй змогу бути активним учасником соціальних взаємовідносин. У проблемних ситуаціях та ситуаціях вибору від особистості вимагається визначення свого ставлення та життєвої позиції щодо них. Тому однією з умов успішного становлення та розвитку особистості є її здатність до самовизначення, до вибору певної життєвої ролі.

Аналіз наукових праць свідчить, що проблема людини, її сутності та ролі — одна з ключових питань філософії. Кожна історична епоха пропонувала своє бачення вирішення питання про те, що таке людина, в чому сенс її буття, яку роль вона виконує, що саме відображає «я».

Так, наприклад, А. Ю. Стрелкова зазначає, що базовим філософсько-релігійним вченням буддизму є вчення про «не-я», згідно з яким наше індивідуальне «я», самість, душа не існує в реальності. Відтак, осередком зла, згідно буддійським уявленням, є страждання, головною причиною якого є прив'язаність до нашого «я» [11, С. 257, 259]. Саме прив'язаність до свого «я», вивчення своєї індивідуальності, можливості мати не лише єдине «я» спонукають нас до вивчення структури особистості майбутнього практичного психолога, який в силу своїх професійних якостей просто зобов'язаний мати «різновиди свого я».

Якщо ж ми торкнулися професійних якостей практичного психолога, то маємо зазначити, що його професійна діяльність не може відбуватися за межами суспільства. Тобто, приміряючи на себе ті чи інші соціальні ролі (порадник, терапевт, діагност, консультант і т.д.) практичний психолог завжди виступає учасником суспільних відносин, а тим самим є частиною суспільного буття. Та чи можна розглядати суспільство як особливий різновид буття?

Зазначимо, що О. В. Кулешов зосереджує свою увагу на проблемі розуміння суспільства як особливого різновиду буття. Дослідник вважає проблемою те, чи можна взагалі говорити про специфіку буття, а отже, чи правильно відокремлювати соціальне буття як особливу реальність. О. В. Кулешов приходиться до висновку, що поняття буття нічого не додає до поняття суспільства. В такому випадку буття суспільства таке саме як буття природи, людини, окремих природних чи ідеальних об'єктів і, говорячи про буття суспільства, ми неминуче будемо говорити не про буття, а про суспільство [5, С. 333].

Так чи інакше, людина існує в реальному світі людей. Зважаючи на обрану нами тему наукового дослідження доцільно звернутися до тлумачення людського буття в філософії екзистенціалізму (М. О. Бердяєв, М. Бубер, Ф. Камю, М. Мерло-Понти, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс), оскільки екзистенціалізм — це не філософське вчення про буття, як таке (онтологія), а філософські міркування про існування людини в реальному світі людей.

Екзистенціалізм, чи філософія існування, є одним із напрямків сучасної філософії. Людське буття, згідно з екзистенціалістами, не є деякою об'єктивною реальністю, що розглядається у відриві від суб'єкта цієї реальності. Людське буття — це деяка споконвічна цілісність суб'єкта і об'єкта, що пізнає і пізнається. Людина — не пасивний споглядач зовнішніх йому подій, а безпосередній учасник цих подій, що співпереживає ці події усім своїм еством (матеріальним і психічним) [2, С. 68].

Відповідно до атеїстичного варіанта екзистенціалізму, екзистенція — є буття людини, що усвідомлює свою скінченність в часі й у просторі, це свідчить, що життя людини спрямоване на небуття, на ніщо. У роботі М. Хайдеггера «Буття і час» описано низку модусів людського існування: турбота, рішучість, страх, совість, тривога, провина. Саме вони є способами зіткнення людини з небуттям (з ніщо). Ці зіткнення з небуттям є одночасно як і рухом до нього (рішучість), так і втечею від нього (страх). Таким чином, основна проблема філософії екзистенціалізму — це проблема людини як учасника визначених подій, що діє і переживає у світі, який постійно змінюється. Екзистенціалізм — це філософія діючої людини у світі моральних цінностей, де не абияке значення відводиться поняттю «моральна рішучість» [2, С. 69].

Як зазначає Т. В. Кушерець, фундаментальна праця М. Хайдеггера «Буття і час» присвячена перетворенню поняття час у ключове поняття посткласичної філософії. М. Хайдеггер саме в часі вбачав фундамент онтології, на його думку, найглибше дослідження часу було здійснене Арістотелем. Згідно з Арістотелем, час є не що інше, як число руху по відношенню до попереднього та подальшого. М. Хайдеггер стверджує, що основа часу — майбутнє. А оскільки найдостовірніше майбутнє для людини — це смерть, то саме вона являє собою онтологічний горизонт часу [7, С. 60].

Оскільки людське існування здійснюється в якісних, ціннісних насичених, індивідуально-особистісних часових параметрах, у М. Хайдеггера людський час тлумачиться через такі екзистенціали як тривога, страх, провина, совість, турбота.

М. Хайдеггер розглядав як апріорну характеристику людського існування «буття-у-світі». Через цей «світ» людина вводиться в систему соціальних зв'язків, здобуває історію. Німецький мислитель описує людський «світ» в його часовому вимірі, у цьому «світі» індивід шукає можливості тримати «інтимний контакт з буттям».

Таким чином, на думку М. С. Кострюкової, онтологічний підхід М. Хайдеггера зводиться до спроби викоринити протидію між суб'єктом і об'єктом, між тим, що

відноситься до свідомості і тим, що до неї не відноситься. Акцентується увага на відкритості людини світу і самій собі, що бере початок із неподільності, цілісності суб'єкта і об'єкта, буття може бути досягнуто тільки через саме себе [3].

Згідно екзистенціалізму, людська реальність є абсолютно унікальною у світі, вона не може співвідноситися ні з якими іншими видами сушого. Людську реальність не можна зрозуміти, звертаючись до яких би то не було світових процесів і об'єктів. Як зазначає Ж.— П. Сартр, виникнення людської реальності є «абсолютно подією», до якої неприпустимі ніякі генетично-каузальні пояснення.

Як зазначає Т. А. Кузьміна, вислови Ж.— П. Сартра «Людина — це ніщо», «У людини немає природи», стали майже крилатими [4, С. 65]. «Людина — це ніщо»: нічого в світі не може стати причиною людського буття, неможливо провести еволюційну лінію перебудови нелюдського світу в людську реальність.

Як зазначає Ж.-П. Сартр: «... Человек есть бытие, через которое возникает ничто...» [10, С. 89]. Людська реальність визначає сама себе цілковито і повністю, і єдина її «залежність» від світу заключається лише в тому, щоб бути відмінним від світу, не бути річчю, не бути об'єктом.

За Ж.-П. Сартром, сутність людини ніколи не прирівнюється до результатів її діяльності, ніякий продукт людського життя не виражає адекватно людське буття. Тому, згідно мислителю, людське буття ніколи «не є тим, чим воно є, і є тим, чим воно не є» [4, С. 66].

Отже, людське буття не можна визначити. Не існує такого предмета чи процесу у світі, вказавши на який можна було б сказати, що це — людське буття. Людина не може бути зведена до чогось у світі і нічим не може бути пояснена, таким чином, людина — причина самої себе, і це, нарешті, є свобода. Ж.— П. Сартр констатує: «Способность человека выделять ничто, человека обособляющее, Декарт назвал свободой... Что такое свобода человека, если через свободу приходит в мир ничто?... определить бытие человека как обуславливающее появление ничто, и это бытие явилось нам как свобода... То, что мы называем свободой, неотличимо, таким образом, от бытия «человеческой реальности». О человеке нельзя сказать, что сначала он есть, а затем, что он свободен; бытие человека совпадает с его свободо-бытием» [10, С. 90].

Свобода, як одне з найважливіших екзистенціалістських понять, також характеризується Ж.-П. Сартром і в негативній термінології. Це, наприклад, свобода «від» — від світу, від суспільства, від інших людей і навіть від самого себе. Згідно філософії Ж.-П. Сартра, людина має свободу саме тому, що у неї немає «природи», яка б могла її визначити до певного способу поведінки чи життєдіяльності. Сам же мислитель трактує свої положення як твердження гуманізму. Адже людина сама в змозі обирати світ, в якому вона хоче існувати, людина сама бере на себе відповідальність за події, які відбуваються, адже в неї є право вибору. Ж.-П. Сартр проголошує, що людська істина — це результат вільного вибору людини; істина — це те, чого самі обирають люди. Та у таких лозунгах ми можемо спостерігати подвійний сенс: якщо завтра люди оберуть негуманний спосіб існування, чи буде це істина? Якщо, наприклад, люди оберуть фашизм, чи зможемо назвати це істиною? Ж.-П. Сартр зазначає, що у такому випадку люди будуть нести відповідальність не тільки за свій вибір, а ще й відчують у повній мірі всі наслідки свого вибору [4, С. 67].

Ось саме ці погляди на проблему буття людини Ж.-П. Сартр висвітлює на сторінках своєї фундаментальної праці «Буття і ніщо». В даній праці автор розглядає два види буття: «буття-в-собі» (або предметне буття) і «буття-для-себе»

(або буття людської свідомості). Як же пов'язані між собою ці види буття? Ж.-П. Сартр зазначає: «... бытие-для-себя не есть бытие-в-себе и не может им быть; но оно есть отношение к бытию-в-себе; оно, собственно, — единственно возможное отношение к бытию-в-себе; обложенное со всех сторон бытием-в-себе, оно выскальзывает из него, лишь поскольку оно есть ничто и не отделено от бытия-в-себе ничем. Бытие-для-себя есть основание любых отрицаний и отношений, оно — бытийное отношение...» [10].

«Буття-в-собі» абсолютно нерухоме, масивне, непроникливе для свідомості. На відміну від «буття-в-собі», «буття-для-себе» абсолютно рухоме, активне і порожнє. Свідомість же не має нічого субстанційного, » вона існує в міру того, як з'являється ». За Ж.-П. Сартром, свідомість — це суть «ніщо» [8, С. 112]. Саме можливість людини привносити у світ «ніщо» Ж.-П. Сартр називає свободою.

Т. А. Кузьміна вдало аналізує погляди філософа на проблему свободи людини. Вона говорить про те, що на думку французького мислителя, людина остерігається безосновної свободи, вона боїться бути єдиним джерелом цінностей, їй не легко «нести на собі всю тяжкість світу», вона намагається «списати» свої дії на якиби не залежні від неї об'єктивні обставини, намагається приховатися за якою-небудь маскою (соціальною «роллю»). Але і в цьому випадку, будь-яка роль — це результат вільного вибору кожної конкретної людини [4, С. 68].

Чимало дослідників часто зупинялося перед пошуком відповіді на питання: що є людина та її сутність, що є її духовність, свідомість та самосвідомість, на чому базується та чим спонукається діяльність людини тощо.

Людина — не виключно суб'єкт пізнання, вона разом з тим і об'єкт пізнання і самопізнання. «Разом з тим, людина повинна намагатися зрозуміти не тільки світ, а й свою суть як з боку природної суб'єктивності, так і природної данності», — зауважують Т. А. Хорольська та А. А. Хорольський, — тобто, як писав І. Кант, ... фізіологічне дослідження людини має на увазі дослідження того, що робить із людини природа, а прагматичні — дослідження того, що вона як вільно діюча істота робить або може та повинна робити з себе сама...» [11, С. 101].

Л. Л. Матвеева висловлює думку В. Тагаркевича щодо видів буття: «Розрізнялися й розрізняється два види буття: те, що є частиною природи, і те, що створила людина. Таке розрізнення ще в давнину запропонували греки, розмежувавши те, що походить «із природи», і те, що походить із мистецтва або із людських витворів...» [9, С. 14]. Так, С. А. Дзикевич бачить у створенні людиною штучних об'єктів реалізацію потреби фізичного утвердження себе у бутті. Це є свого роду прояв однієї з форм людського буття — культури. Філософія та мистецтво певним чином споріднені в розумінні та відображенні буття людини. Свідчення тому — існуючі варіанти філософських концепцій людини, культури та духовності, які так або інакше перегукуються з естетичними та культурологічними уявленнями про людське буття, духовність та культуру (гармонія людського існування). Однак для того, щоб створити, а потім реалізувати програму гармонізації буття, людині необхідно знати, ким і чим є вона та її життя в дійсності [12, С.108].

Задля відповіді на поставлене питання в даному дослідженні ми звернулися до пояснення сутності людини та її буття до філософських поглядів екзистенціалізму. Проаналізувавши концепції М. Хайдеггера та Ж.-П. Сартра, робимо висновок про те, що мислителі трактують існування принаймні одного буття, і цим буттям є людина, або, за М. Хайдеггером, «людська реальність». Людина спочатку існує, з'являється у світі, і тільки потім вона визначається. Для екзистенціалістів людина відразу не піддається визначенню, оскільки спочатку нічого собою не представляє.

Людиною вона стає лише згодом, і стає такою людиною, якою хоче бути і якою себе представляє.

Таким чином, згідно екзистенціалізму, людина — це те, кого вона з себе робить; людина, яка зробила себе сама.

Отже, повертаючись до теми обраного нами наукового дослідження, можемо стверджувати, що рольова структура особистості майбутнього практичного психолога, згідно філософських ідей екзистенціалізму, буде залежати від певного індивіда, який згідно власних уподобань та переконань буде приміряти на себе ті чи інші соціальні ролі. Слід зауважити, що набір соціальних ролей буде тим ширший, чим більший індивідуальний досвід кожного окремого майбутнього практичного психолога.

Аналізуючи філософські погляди, можна дійти висновку, що для визначення своєї ролі (тобто самоусвідомлення людиною себе) необхідною умовою є наявність соціокультурного середовища, оскільки, опираючись на філософію екзистенціалізму, людина пізнає себе через інших людей. Отже, процес самовизначення відбувається в умовах вибору певної життєвої ролі з урахуванням вимог та норм суспільства, але це добровільний вибір.

Оскільки людина створює себе сама, вона завжди обирає ту чи іншу модель поведінки залежно від своїх уподобань, моральних переконань, принципів тощо. Людина просто не може не здійснити вибір. Вона не створена спочатку, вона творить себе сама, а зовнішні обставини, їх тиск такий, що людина просто не в змозі не обрати яку-небудь форму поведінки (приміряти на себе певну роль). В даному випадку визначаємо людину тільки у зв'язку з її рішенням зайняти певну позицію (роль).

Слід зауважити, що у сучасному суспільстві тиск на людину настільки приголомшливий, що виникає необхідність виконувати не одну модель поведінки, приміряти на себе не єдину роль. Тому, на нашу думку, доцільно говорити саме про рольову структуру особистості майбутнього практичного психолога, яка включатиме в себе як ролі особистісного плану, так і професійного.

Список використаних джерел та літератури

1. Бросова Н. З. «Лесные тропы бытия». Феноменология истории Мартина Хайдеггера / Н. З. Бросова // Вопросы философии. — 2006. — № 1. — С. 155 — 164.
2. Конох М. С. Філософія екзистенціалізму і її вплив на проблеми виховання людської особистості / М. С. Конох // Грані. — 2003. — № 1. — С. 68 — 72.
3. Кострюкова М. С. Экзистенциальный анализ как путь обретения человеком себя / М. С. Кострюкова // Грані. — 2012. — № 1. — С. 45 — 48.
4. Кузьмина Т. А. Человеческое бытие как «ничто» (Ж.-П. Сартр) / Т. А. Кузьмина // Буржуазная философская антропология XX века. — М., 1986. — С. 65 — 71.
5. Кулешов О. В. Буття як проблема соціальної філософії / О. В. Кулешов // Актуальні проблеми духовності: збірка наукових праць. — Випуск 8. — Кривий Ріг, 2007. — С. 342 — 350.
6. Кушерець Т. В. Людська присутність як первинний суб'єкт історії у філософії М. Хайдеггера / Т. В. Кушерець // Актуальні проблеми духовності: зб. наукових праць / Відп. ред. Я. В. Шрамко. — Випуск 9. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. — С. 134 — 143.
7. Кушерець Т. В. Тлумачення людського буття в феноменології та екзистенціалізмі в контексті сучасної філософії історії / Т. В. Кушерець // Актуальні проблеми духовності: зб. наукових праць / За заг. ред. проф. Я. В. Шрамко. — Випуск 11. — Кривий Ріг: КДПУ, 2010. — С. 58 — 70.
8. Лях В. В. Экзистенциальная свобода: выбор и ответственность (философская концепция Ж.-П. Сартра) / В. В. Лях // Философская и социологическая мысль. — 1995. — № 5-6. — С. 110 — 116.

9. Матвеева Л. Л. Природне та штучне у людській буттєвості / Л. Л. Матвеева // Актуальні проблеми духовності: зб. наукових праць / Відп. ред. Я. В. Шрамко. — Випуск 10. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. — С. 14 — 30.
10. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто / Ж.-П. Сартр // Философские науки. — 1989. — № 3. — С. 89 — 100.
11. Стрелкова А. Ю. Етика та онтологія людського буття у буддизмі / А. Ю. Стрелкова // Актуальні проблеми духовності: зб. наукових праць / За заг. ред. проф. Я. В. Шрамко. — Випуск 13. — Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ», 2012. — С. 256 — 265.
12. Хорольська Т. А. Людський дух як органічна інтенція та екзистенціал / Т. А. Хорольська, А. А. Хорольський // Актуальні проблеми духовності: збірка наукових матеріалів / Гол. ред. Т. А. Хорольська. — Випуск II. — Київ — Кривий Ріг, 1997. — С. 100 — 104.
13. Шевченко І. В. Філософія та мистецтво (музика) XIX століття про гармонізацію буття людини / І. В. Шевченко // Актуальні проблеми духовності: збірка наукових матеріалів / Гол. ред. Т. А. Хорольська. — Випуск II. — Київ — Кривий Ріг, 1997. — С. 104 — 111.

References

1. Brosova N. Z. Lesnyie tropyi byitiya. Fenomenologiya istorii Martina Haydeggera. Voprosy filosofii, 2006, vol. 1, pp. 155 — 164.
2. Konoh M. S. Fillosofiya ekzistentsializmu i yiyi vpliv na problemi vihovannya lyudskoyi osobistosti. Grani, 2003, vol.1, pp. 68 — 72.
3. Kostryukova M. S. Ekzistentsialnyiy analiz kak put obreteniya chelovekom sebya. Grani, 2012, vol. 1, pp. 45 — 48.
4. Kuzmina T. A. Chelovecheskoe byitie kak » nichto« (Zh.-P. Sartr). Burzhuaznaya filosofskaya antropologiya XX veka, M., 1986, pp. 65 — 71.
5. Kuleshov O. V. Buttya yak problema sotsialnoyi fillosofiyi. Aktualni problemi duhovnosti: zbirka naukovih prats, vip. 8, Kriviy Rig, 2007, pp. 342 — 350.
6. Kusherets T. V. Lyudska prisutnist yak pervinniy sub'ekt istoriyi u fillosofiyi M. Haydeggera. Aktualni problemi duhovnosti: zb. naukovih prats, vip.9., Kriviy Rig, 2008, pp. 134 — 143.
7. Kusherets T. V. Plumachennya lyudskogo buttya v fenomenologiyi ta ekzistentsializmi v konteksti suchasnoyi fillosofiyi istoriyi. Aktualni problemi duhovnosti: zb. naukovih prats, vip. 11, Kriviy Rig, 2010, pp. 58 — 70.
8. Lyah V. V. Ekzistentsialnaya svoboda: vyibor i otvetstvennost (filosofskaya kontseptsIya Zh.-P. Sartra). Filosofskaya i sotsiologicheskaya misl, 1995, vip. 5-6, pp. 110 — 116.
9. Matveeva L. L. Prirodne ta shtuchne u lyudskiy buttevosti. Aktualni problemi duhovnosti: zb. naukovih prats, vip. 10, Kriviy Rig, 2009, pp. 14 — 30.
10. Sartr Zh.-P. Byitie i nichto. Filosofskie nauki, 1989, vip. 3, pp. 89 — 100.
11. Strelkova A. Yu. Eтика ta ontologiya lyudskogo buttya u buddizmi. Aktualni problemi duhovnosti: zb. naukovih prats, vip. 13, Kriviy Rig, 2012, pp. 256 — 265.
12. Horolska T. A. Lyudskiy duh yak organichna Intentsiya ta ekzistentsial. Aktualni problemi duhovnosti: zbirka naukovih materialiv, vip. II, Kriviy Rig, 1997, pp. 100 — 104.
13. Shevchenko I. V. Fillosofiya ta mistetstvo (muzika) XIX stolIttya pro garmonizatsiyu buttya lyudini. Aktualni problemi duhovnosti: zbirka naukovih materialiv, vip. II, Kiyiv — Kriviy Rig, 1997, pp. 104 — 111.

О. Ю. Михайленко

ассистент кафедры практической психологии Криворожского педагогического института
ГВУЗ «Криворожский национальный университет»

РОЛЕВАЯ СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ: ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

Резюме

Анализ научных работ свидетельствует, что проблема человека, его сущности и роли — одна из ключевых вопросов философии. Экзистенциализм, или философия существования, является одним из направлений современной философии. Человеческое бытие, согласно экзистенциалистами, не является некоторой объективной реальностью, рассматривается в отрыве от субъекта этой реальности. Ролевая структура личности будущего практического психолога, согласно философских идей экзистенциализма, бу-

дет зависеть от определенного индивида, согласно собственных предпочтений и убеждений будет примерить на себя те или иные социальные роли. Следует заметить, что набор социальных ролей будет тем шире, чем больше индивидуальный опыт каждого отдельного будущего практического психолога.

Ключевые слова: личность, экзистенциал, бытие, общество, роль.

O. Yu. Mihaylenko

assistant of the department of practical psychology of
Krivoy Rog Pedagogical Institute SHEI «Krivoy Rog National University»

ROLE-STRUCTURE OF PERSONALITY: THE PHILOSOPHICAL

Abstract

The article focuses on the philosophy of existentialism views on human existence and its place in the modern world, life roles. The analysis of different studies shows that one of the key questions of philosophy is a role and nature of an individual. Different historical eras suggested different definitions of a human, of their reason for being, of their role and the self-concept. Existentialism the role structure of a human of a future practical psychologist depends on a particular individual that according to own preferences and beliefs will experiment with different social roles. We must notice that the bigger an individual experience of every single future psychologist is the wider range of social roles is. We have to mention that in a modern society the pressure on a person is so overwhelming that the necessity of experimenting with more than just one model of behavior is inevitable. That's why it makes a lot of sense to speak about the role structure of a future psychologist referring both to their personal qualities and their professional skills.

Keywords: personality, existential, existence, society, the role.

Стаття надійшла до редакції 4.09.2013